

Dr. VIKTORAS LIUTKUS

Vilniaus dailės akademija

Vytauto Kairiūkščio gyvenimas
ir kūryba Panevėžyje
1932–1937 metais

Į Panevėžį Kairiūkštis atsikėlė 1932 m. iš Vilniaus, kuriame jis praleido kiek daugiau nei dešimt avangardinės kūrybos metų. Gyvenant lenkų valdžios užimtame Vilniuje mintys apie persikėlimą į Nepriklausomą Lietuvą ateidavo ne sykį, ypač po to, kai 1927 m. iš Vilniaus išvyko tėvai. Dailininką sulaikė turėta gera studija Vilniaus centre, pedagoginės veiklos įdirbis. Apie ketinimą, kad „vis daugiau norėtuši gyventi Kaune“, rašė (1932) ir jaunystės dienų pažįstamam rašytojui Jurgiui Savickiui. Svarbus persikėlimo ir pedagoginio darbo Lietuvoje garantas buvo sutvarkyti juridiniai pedagoginės kvalifikacijos reikalai: 1931 m. dailininkas išlaikė egzaminus Stepono Batoro universiteto dailės fakulteto sudarytoje komisijoje ir gavo piešimo dėstytojo bendrojo lavinimo vidurinėse mokyklose ir mokytojų seminarijose diplomą¹. Tai leido po poros metų Nepriklausomoje Lietuvoje gauti aukštojo mokslo pažymėjimą. Apsisprendimą persikelti į Lietuvą galėjo paspartinti dar viena aplinkybė. 1931 m. spalį pedagogas kreipėsi į Vytauto Didžiojo lietuvių gimnazijos direktorių Marceliną Šikšnį, prašydamas pusei metų leisti išvykti į užsienį gydytis ir kartu papildyti dailės istorijos žinias, paliekant atlyginimą. Sutikimas buvo gautas, tačiau 1932 m. kovo 11 d. direktoriaus raštu atšauktas². Argumentuota „Ryto“ draugijos valdybos, kurios globoje buvo gimnazija, nutarimu, jog dailininko išvyka sutrukdys „normalų mokyklos darbą“. Birželio mėnesį Šikšnys pasirašė pažymą, kad Kairiūkštis „gali būti“ atleistas nuo mokytojo pareigų pasibaigus 1931–1932 mokslo metams, norint „išvažiuoti iš Vilniaus“. Gimnazijos neduotas leidimas išvykai į užsienį taip pat galėjo paskatinti palikti Vilnių. Neatmestinos ir emocinės nuoskaudos, patirtos po mokytojo ir jo įkurtos Piešimo studijos mokinių parodos 1931 m. pabaigoje Kaune, kai gimnazijos reakcija į

.....
¹ Lietuvos literatūros ir meno archyvas (toliau – LLMA), f. 397, ap. 2, b. 163, l.10–11. Įdomu, kad egzaminavo ir diplomą pasirašė Stepono Batoro universiteto dailės fakulteto profesoriai Liudomiras Sleńdzińskis ir Bronisławas Kubickis.

² LLMA, f. 397, ap. 2, b. 164, l. 8.

Vytautas
Kairiūkštis.
Apie 1930 m.
LLMA

spauodoje reiškiamą parodos kritiką pasidarė gana dviprasmiška. Galiausiai kartėlį dailininkui laisvamaniui teko nuryti 1932 m. balandį neišrinkus jo Vilniaus lietuvių Literatūros ir meno draugijos pirmininku; šios pareigos atiteko kunigui. 1932 m. vasarą pedagogas laikinai apsigyveno Kaune, Aleksote.

Kodėl persikėlė į Panevėžį, o ne į Kauną, kuriame ne per seniausiai dalyvavo parodoje su savo mokiniais, turėjo nemažai pažįstamų dailininkų, gyveno tėvai, broliai Vladas, Jonas, sesuo Janina? Lėmė gauta piešimo mokytojo vieta Panevėžio berniukų (dabar – Juozo Balčikonio) gimnazijoje, Švietimo ministerijos paskyrimui pravertė laiku

Vilniuje įgytas kvalifikacinis piešimo mokytojo diplomas³. Viename pokarinių tarnybos lapų yra nurodęs, kad Panevėžio berniukų gimnazijoje atsidūrė „asmens prašymu“.

Gyvenamosios vietos pakeitimas tyrinėtojų (Vladas Drėma, Giedrė Jankevičiūtė) laikomas nauju Kairiūkščio kūrybos etapu, atnešusiu tapybinės raiškos pasikeitimų, lėmusių kitokių kūrybos nuostatų atsiradimą. Jų pirmieji požymiai pasirodė dar Vilniuje, kai dailininkas atsisakė radikalaus kubofuturistinio stiliaus ir ėmėsi tapyti svajingas mauduoles, peizažo motyvus. Krinta į akis ir kita gyvenimo Panevėžyje aplinkybė. Tai žymus kūrybinio entuziazmo sumažėjimas. Nuo 1932-ųjų vasaros iki 1937-ųjų vidurio, t. y. Panevėžio laikotarpiu, dailininkas sukūrė tik keturis tapybos ir dvylika mažiformačių pastelės darbų! Tai menkas kiekis, palyginus su produktyviuoju avangardiniu Vilniaus laikotarpiu, kai per vienerius metus dailininkas sukurdavo po kelias dešimtis tapybos, pastelės darbų, piešinių. Net ir vėliau, Antrojo pasaulinio karo metais, dailininkas tapė kur kas daugiau ir įspūdingiau – vien ko vertos tais metais nutapytos mauduolės, Trakų ežerų vaizdai! Ko gero, teisus buvo Kairiūkščio bičiulis Adomas Galdikas, kuris, dailininkui jau gyvenant Kaune, dažnai primindavo kolegai „nuolatinio atsidavimo“ tapybai stoką ir tinginiavimą⁴.

Bet dailininkas Panevėžyje turėjo rimtas priežastis mažinti kūrybos spartą, sulėtėjimą lėmė pasikeitusios gyvenimo, pedagoginio darbo ir kūrybos sąlygos. Nuomojo butą privačiame name tuometinėje Plukių gatvėje, savo gyvenamąsias patalpas naudodavo ir tapybos seansams⁵. Tie seansai greičiausiai buvo gamtoje tapytų ar pieštų pastele gamtovaizdžių korektūros. Tapymas, piešimas persikėlė į gamtą, kur

.....
³ Panevėžio berniukų gimnazijos „grafikos dalykų mokytoju“ nuo 1932 m. rugsėjo 1 d. paskirtas Švietimo ministro 1932 m. rugpjūčio 24 d. įsakymu. LLMA, f. 397, ap. 2, b. 164, l. 9.

⁴ Pauliaus Galaunės atsiminimai, in: *Vytautas Kairiūkštis. Straipsniai, paskaitos, dokumentai, laiškai, amžininkų atsiminimai*, parengė Romana Brogienė, Vilnius: Vaga, 1989, p. 425 (toliau – *Kairiūkštis, Straipsniai...*).

⁵ Panevėžyje dailininkas gyveno Plukių g. 15 (nuo 1964 m. – A. Mackevičiaus g.).

Panevėžio valstybinės berniukų gimnazijos mokytojai ir 8-os klasės moksleiviai. Antroje eilėje iš kairės pirmas – Jonas Sokolovas, antras – Oskaras Liudvigas, ketvirtas – Jonas Kalkis, penktas – Jurgis Elisonas, šeštas – Jonas Janulionis, septintas – Antanas Didžiulis, aštuntas – Vytautas Kairiūkštis; trečioje eilėje iš kairės pirmas – Antanas Kasperavičius, antras – Venantas Morkūnas, trečias – kunigas Juozapas Ruškys, penktas – Jonas Vitkauskas, šeštas – Juozas Raustys, septinta – Ksenija Čiulkovienė, aštuntas – Petras Rapšys, devintas – Mykolas Karka. 1934 m. J. Žitkaus nuotrauka. PKM

dažniausiai piešdavo pasteles, eskizavo, varijuodamas malūnų motyvus, sodybų ar upės vaizdus. Iš Panevėžio laikotarpio neišlikę (?) nė vieno paveikslas su autoriaus iki tol mėgtomis moterų figūromis, tik vienas „Geltonplaukės merginos portretas“ (1932–1937) leidžia atsargiai teigti, kad modelių vis dėlto būta. Be to, be darbo gimnazijoje, Kairiūkštis ėjo papildomas dokumentų eksperto pareigas vietos teisme, skaitė

paskaitas apie laisvamanybę ir Čiurlionio kūrybą Liaudies universitete.

Viena pagrindinių kūrybos atoslūgio Panevėžyje priežasčių buvo tuo metu žymiai išaugęs jo domėjimasis Čiurlionio dailės palikimu, taip pat pastangos į Lietuvos mokyklų pedagogiką įlieti naujų piešimo dėstymo metodikos dalykų. 1935 m. jo iniciatyva ir pastangomis Kaune buvo surengta Lietuvos gimnazijų mokinių piešimo darbų ir metodinių priemonių paroda, atidaryta Dailės pedagogų suvažiavimo proga. Paroda, kuri eksponuota Vytauto Didžiojo universiteto rūmuose, sulaukė nemažo dėmesio, o tarp eksponatų išskirtiniu tapo Kairiūkščio Vilniuje ir Panevėžyje surinktas mokinių piešinių albumas, iliustravęs pedagogo taikytą piešimo metodiką. Jis yra išlikęs⁶. Įsitraukęs į Čiurlionio kūrybos tyrimus, 1934–1935 metais vieną po kito parengė kelis straipsnius, kurie buvo išspausdinti *Literatūros naujienose* bei *Vaire*. Jo, kaip Čiurlionio kūrybą išmanančio specialisto autoritetas išaugo, netrukus jis tapo M. K. Čiurlionio galerijos komisijos Čiurlionio paveikslų chronologijai nustatyti nariu, kartu su komisijos nariais sudarė Čiurlionio kūrinių sąrašą, parašė tekstą Čiurlionio kūrinių parodos 1936 m. katalogui. Jo tuometinę čiurlionianą vainikavo rašinys apie dailininką 1938 m. išėjusiame leidinyje *M. K. Čiurlionis*⁷. Be to, šalia Čiurlionio atsirado dar vienas dailininkas, kuriam Kairiūkštis skyrė rašymo laiką, fotonuotraukų darymą. Tai – Kajetonas Sklėrius. 1936 m. rudenį Kairiūkštis gavo Dailininkų sąjungos užsakymą parengti apie akvarelininką monografiją, kurios rankraštį užbaigė kitų metų pavasarį, dar tebegyvendamas Panevėžyje (knyga išleista 1938).

Taigi, jo „tinginiavimas“ Panevėžyje buvo produktyvus. Įsitraukęs į čiurlionianos klausimus ir dailės pedagogikos rūpesčius, dailininkas vėl pabandė siekti paramos kelionei į užsienį. 1935 m. pradžioje

6 LLMA, f. 397, ap. 2, b. 210.

7 Vytautas Kairiūkštis, M. K. Čiurlionies tapybos kūryba, in: *M. K. Čiurlionis*, Kaunas: Vytauto Didžiojo kultūros muziejus, M. K. Čiurlionies galerija, 1938, p. 34–66.

pateikė prašymą leisti ilgesniam laikui išvykti į užsienį kūrybos, dailėtyros darbo ir sveikatos pataisymo tikslais⁸. Svarbiais menotyros tikslais prašyme įvardytas Čiurlionio „monografijos užbaigimas“, paskaitų apie jo kūrinius parengimas Liaudies universitetui. Tačiau stipendijos užsienio kelionei jis negavo. Nuoskaudą bent kiek atpirko už savo lėšas 1937 m. vasarą surengta išvyka į Paryžių, Belgiją ir Vokietiją, po kurios dailininkas jau nebesugrįžo mokytojauti į miestą prie Nevėžio, persikėlė į laikinąją sostinę. Nuo rugsėjo 1 d. jis pradėjo dėstyti piešimą Kauno 5-ojoje gimnazijoje.

Panevėžio laikotarpis pažymėtas atsinaujinusiū Kairiūkščio dailininkų parodoje, įstojimu į Dailininkų sąjungą. Jo kūriniai Lietuvos auditorijai pirmą kartą buvo pristatyti minėtoje bendroje pedagogo ir jo mokinių parodoje Kaune, veikusioje universiteto rūmuose, nors spaudoje vilnietis autorius jau buvo ne kartą paminėtas, jo tekstas apie konstrukciją tapyboje, keli paveikslai ir fotomontažas išspausdinti *MUBOJE* (1928 m. Nr. 1). Kauniečiai jo kūrinius vėl pamatė 1935 m. rugpjūtį atidarytoje Lietuvių meno apžvalginėje parodoje, surengtoje Pirmojo pasaulio lietuvių kongreso proga. Po ilgesnės pertraukos parodose pasirodęs panevėžietis Kultūros muziejuje rodytai ekspozicijai pateikė penkis (pagal katalogą) aliejinės tapybos paveikslus, kurie sudarė gan margą darbų rinkinį (1916 m. studijų laikų portretas „Senio galva“, 1923 m. kubistinis autoportretas, 1928 m. paveikslas „Pliaže“ ir kt.). Nė vieno vaizdo nebuvo iš Panevėžio laikotarpio. Apskritai bendroms parodoms Kairiūktis nevengdavo pateikti įvairių laikotarpių, skirtingos stiliškos ir technikos paveikslų, todėl sulaukdavo aštrų kritikos⁹. Apžvalginės parodos metu susirinkę dailininkai inicijavo Lietuvos dailininkų sąjungos steigimą. Piešimo mokytojas iš Panevėžio atsidūrė

.....
⁸ Žr. *Kairiūktis, Straipsniai...*, p. 345.

⁹ „blaškosi nuo futurizmo į naivų akademizmą, nuo akademizmo į be galo silpną impresionizmą“, – rašė Valeška apie dailininko darbus IV Rudens dailės parodoje. Žr. Adolfas Valeška, IV Rudens dailės parodos bruožai, in: *Lietuvos aidas*, 1939 01 21, Nr. 31.

tarp pirmųjų jos narių, buvo išrinktas į dailininkų grupę Sąjungos įstatams ir leidiniui apie profesionalųjį lietuvių meną parengti¹⁰. Dar gyvenant Panevėžyje, buvusio avangardisto kūriniai po ilgos pertraukos 1937 m. pavasarį vėl iškeliaavo į užsienį: trys paveiksai buvo įtraukti į lietuvių dailės parodų Rygoje ir Taline sudėtį¹¹. Latvijos ir Estijos dailės kritikai Kairiūkščio kūrinius gretino su Ušinsko, priskirdami juos tam pačiam stilistikos sparnui: kubizmui ir konstruktyvizmui¹². Tokį sugretinimą siūlė ir parodos katalogo įvade bei pranešime spaudai lietuvių dailės apžvalgas parašę Adolfas Valeška ir Justinas Vienožinskis, abu dailininkus įrašę į vieną grupę.

Panevėžyje Kairiūkštis ėmėsi aktyviau rašyti recenzijas apie stambesnes Lietuvos dailės parodas. Išskirtine reikėtų laikyti jo recenziją apie I Rudens dailės parodą, atidarytą 1935 m. gruodžio mėn., kurioje pats nedalyvavo¹³. Joje dailininkas pateikė plačią Lietuvos dailės būklės, meno spaudos, žiūrovo auklėjimo priemonių apžvalgą, po kurios išdėstė parodos ir atskirų jos dalyvių vertinimus. Ypač nepriimtinas jam atrodė tapyboje nekontroliuojamas „nuoširdumo“ siekis, „chaotiškas ekspresionizmas“ ir „nešvarus impresionizmas“, dėl to „kai kurių paveikslų faktūra primena tiesiog nešvarų virtuvės škurli“¹⁴. Kritikos žodžius skyrė ir arsininkams Adomui Galdikui, Antanui Gudaičiui, Antanui Samuoliui, ir Vladui Eidukevičiui, ir žydų menininkų grupei (Jokūbas Mesembliumas, Černė Percikovičiūtė, Chaimas Štreichmanas). Parodos recenzija atspindėjo būdingas menines ir estetines Kairiūkščio pažiūras, kurios susiformavo jau Vilniuje, o naujoje me-

.....
 10 Lietuvos dailininkų sąjungos nariu Kairiūkštis tapo 1935 m. spalio 6 d., kai įvyko sąjungos steigiamasis susirinkimas. LLMA, f. 33, ap. 6, b. 47, l. 1.

11 Rygoje ir Taline Kairiūkštis eksponavo paveikslus: „Kompozicija (portretas)“, „Kompozicija“, „Panevėžio tiltas“, žr. LLMA, f. 33, ap. 2, b. 24, l. 3.

12 *Užsienių spaudos atsiliepimai apie lietuvių dailės parodą Rygoje ir Taline*. Kaunas: Lietuvos dailininkų sąjunga, 1937, p. 41, 67, 71.

13 Menas ir visuomenė. Praėjusios rudens dailės parodos proga, in: *Literatūros naujienos*, 1936 03 01.

14 Ten pat.

ninėje aplinkoje įgavo dar stipresnio kontrasto vietinei dailei bruožų. Savo kūryba ir pažiūromis dailininkas nepritapo prie lietuvių tapyboje vyraujančių tendencijų, jo išpuoselėta tapybos estetika, ypatingas dėmesys kūrinio kompozicinei tvarkai ir faktūros švarai gerokai skyrėsi nuo dominuojančios tapybinės ekspresijos, etiudiškumo. Visų šių tapybos „blogybių“ priežastis dailininkas matė Kauno meno mokyklos pedagogikoje, ir tai savaime virto priekaištu tiek tapybos mokytojams (pirmiausia Justinui Vienožinskiui), tiek jų auklėtiniams. Apskritai Kairiūkščio požiūris į lietuvių dailės savitumą, jos ryšį su tautodaile, nesutapo su arsininkų ir jų pedagogo Vienožinskio pozicija. Išskirtiniais tautodailės bruožais jis laikė „blavią konstrukciją“, tekstilės raštų geometriją, tautodailėje slypintį saiką, logiką, taupumą, švarias spalvas, šviesųjį vaizdo pradą, o ne gamtos nublukintą, šiurkščios faktūros turinčią liaudies skulptūrą. Buvęs avangardistas ir šiais atvejais užėmė vienišiaus poziciją.

O kas pasikeitė dailininko tapyboje, palikus Vilnių? Ar Panevėžyje prasidėjo naujas etapas kūryboje, kaip yra nurodę tyrinėtojai? Kas joje svarbaus atsirado, ko nebeliko?

Panevėžio kūrybos laikotarpį tikslinga susieti su vėlesniais, Kauno, karo ir pokario kūrybos laikotarpiais: ilgesnėje laiko išsklotinėje geriau matyti pokyčių svarbiausios ypatybės, stilistikos linkmės. Turbūt svarbiausia buvo Kairiūkščio nuostata kuo daugiau tapyti ir piešti gamtoje. Tai nebuvo nauja, prierašumą gamtai dailininkas jautė nuo jaunystės laikų, kai pradėjo tapyti pirmuosius kraštovaizdžius. Į emocijų lauką vėl sugrįžusi gamta jam buvo ne vien motyvų šaltinis, bet ir ramaus laisvalaikio, tylos, pusiausvyros, pakilios nuotaikos vieta¹⁵. Gyvendamas Panevėžyje, rinkosi įvairius motyvus – laukų panoramas,

.....
 15 „Gamtoje V. Kairiūkštis atsigaudavo, palinksmėdavo, negalėdavo atitraukti akių nuo banguojančių rugių laukų, gėlėtos pievos, Neries...“, – prisimena laiką kartu su Kairiūkščiu gamtoje leidę bičiuliai. Žr. Pranas Kulikauskas, Su Kairiūkščiu praleista daug dienų..., in: *Kairiūkštis, Straipsniai...*, p. 465.

upės vingius, vėjo ir vandens malūnus, miesto tiltus, aplinkinių kaimų sodybas, kartais į kraštovaizdį įterpdamas smulkias dirbančių žmonių figūrėles. Vėlesniu laikotarpiu atsirado Trakų, Anykštos, Želvos ežerų vaizdai su buriniais laiveliais, Baltijos pajūris, kurie yra puikūs plenerizmo, brandžios tapybinės kultūros pavyzdžiai. Sesers Halinos vertinimu, po Vilniaus laikotarpio gamta dailininkui tapo jo tolesnės kūrybos įkvėpėja ir didžiuoju akstinu¹⁶.

Esminis buvo sukurtų vaizdų pokytis: tapant ar eskizuojant gamtovaizdžius, nebeliko išankstinės nuostatos geometrinti formas, į šalį pasitraukė eksperimentas, atsirado erdvė, vaizdo gylis, trauka, įsivyravo horizontas. Dailininkas išlaisvino tapomą natūrą nuo aštriakampių linijų, neaploštino ir geometrinių segmentais nebeskaidė paveikslą erdvės, kaip būta 1921–1924 m., peizažai prisipildė vaikių, lengvasvorių debesų, mirguliuojančių vandens paviršių, atsivėrė banguojančio kraštovaizdžio panoramos. Atėjo kone *antiavangardinė* nuostata stebėti gamtą, kontempluoti jos motyvus su ramybės, saikingos emocijos nuotaika. „Gryna lyrika“ [...], „gamtos grožio ekstazė ir jos kerėjimas“, – taip Drėma yra apibūdinęs Panevėžio laikotarpio savo mokytojo peizažus ir atsiradusias naujas kūrinų ypatybes¹⁷. Tapymas gamtoje dabar užėmė avangardinėje tapyboje dominavusios laboratorinės *išradybos* vietą, kūryba be *daiktų poveikio* atsitraukė. Peizažuose įsitvirtino bonariškai spalvinga, mirganti, lengvų potėpių, impresionistų techniką primenantį tapybą. Gamtovaizdžius tapė šviesius (nors būta ir „ūkanotų dienų“), prisodrintus vibruojančio oro, dažniausiai paliekant virš horizonto daug erdvės debesų kelionėms. Iki pat paskutinių gyvenimo dienų tapytojas, galima sakyti, nebeiškėlė kojos iš peizažų apsupties; portretas, naturmortas mažiau jį bedomino. Tai buvo gana nelauktas apsiriboji-

16 Vytautas Kairiūkštis: Katalogas, iv. straipsnis Halinos Kairiūkštytės-Jaciniėnės, Vilnius: Lietuvos TSR dailės muziejus, 1970, p. 9.

17 Vladas Drėma, Mokytoją prisiminus, mašinraštis, p. 14, Vilnius, 1984 03 09, Viktoro Liutkaus archyvas.

mas, prisimenant jo pomėgį piešti veidus, šaržuoti (studijų ir vėlesnių laikų eskizai), pasirinkti įdomius portretuojamųjų tipažus (tėvų, sesers Janinos, Jono Basanavičiaus, Valerijaus Briusovo, Stasio Šilingo ir kt. portretai), konstruoti autoportretus arba natiurmortus. Susitelkęs į peizažų tapybą, buvęs avangardistas ilgainiui išpuoselėjo savitu koloritu ir linijų harmonija paremtą meninę raišką, tapybinio grožio ir skaidrios, optimistinės nuotaikos derinius, lyg būtų dažais pakartojęs dar 2-ajame dešimtmetyje iš Eugene'o Delacroix dienoraščio nusirašytą prancūzo tapytojo posakį: „pirmasis paveikslas privalumas – būti švente akims“. Tiesa, kartais jausminga *grožio ekstazė* brandos amžiaus autoriui pakišdavo koją, atsirasdavo salsvoko gražumo, perdėto jausmingumo prieskonis, dėl to sulaukdavo parodų recenzentų kritikos.

Svarbu pažymėti, kad posūkis į lyrinę gamtovaizdžių tapybą nereiškė, jog dailininko paveiksluose nebeliko vaizdą *konstruojančios* minties, harmoningo, apgalvoto visų kūrinio sudedamųjų dalių ryšio. Naujojo etapo kūryba pasipildė gebėjimu suderinti išeitas racionalaus konstruktyvizmo pamokas su plenerizmo bruožais. Tapybos veiksmus valdė gamtos stebėjimu pagrįsta proto kontrolė, dailininko racionalumas derėjo su didele tapybine jautra, ilgainiui tai padarė jį išsiskiriančiu estetu Lietuvos tapyboje. „Vaizdavo gamtą, bet ne tai, ką matė, o tai, ką jis pats matyti norėjo“, – vertino dailininko stilių jo amžininkai¹⁸. Ieškodamas tinkamo apibūdinimo naujojo laikotarpio paveikslams, savo kūrybos stilių nuo 1930 m. Kairiūkštis yra pavadinęs *konstruktyviniu impresionizmu*¹⁹. Atrodo, autoriui išsprūdęs oksimoronas. Bet tuometinėse jo pažiūrose sąvoka *tapybinė konstrukcija* jau turėjo platesnį nei avangardiniu laikotarpiu turinį, susiejantį skirtingų laikotarpių dailės

.....
18 Vytautas Kazimieras Jonynas, „Pėdos mūsų meno laukuose“, in: *Kairiūkštis, Straipsniai...*, p. 459.

19 Kairiūkščio 1939 09 20 surašyta autobiografija. Liet.[uvių] dailininkų, dalyvavusių apž.[valginėje] dailės parodoje Kaune 1942 m. autobiografijos. NCDM vaizduojamosios dailės skyriaus dokumentų archyvas.

Vytautas Kairiūkštis. Vėjo malūnas Panevėžyje. 1936 m.
Andriaus Jankausko kolekcija

pavyzdžius²⁰. Būdingą kūrybos bruožą įžvelgęs Drėma atsiminimuose apie mokytoją rašė, kad, nepaisant skirtingų jo kūrybos stilių, visuose paveiksluose išliko *konstruktyvistinė patirtis*²¹. Ji matyti ir Panevėžio laikotarpiu nutapytų bei nupieštų vėjo malūnų vaizduose, miesto panoramose su Nevėžio upe, pirties kaminu kairiajame upės krante, arkinio Laisvės tilto, pastatyto 1925 m., piešiniuose ir pastelėse („Gamtovaizdis su fabriku“, 1936; „Panevėžio motyvas“, 1936). Pačiame motyve dailininkas rasdavo pusiausvyrą, horizontalių ir vertikalinių linijų jungtį, kuri

²⁰ „Geros, stiprios tapybinės konstrukcijos siekimą matome daugelyje didžiųjų dailininkų kūrinių [...], Leonardo da Vinčio [...], Rembranto [...], Džoto [...], Tintoreto [...], A. Matiso [...] Dereno ir Brako, abstrakcionisto Kandinskio ir kitų.“, in: *Kairiūkštis, Straipsniai...*, p. 65–68.

²¹ Vladas Drėma, Mokytoją prisiminus, mašinraštis, p. 17, Vilnius, 1984 03 09, Viktoro Liutkaus archyvas.

Vytautas Kairiūkštis. Panevėžio motyvas su Laisvės tiltu.
Eskizas iš užrašų knygelės. 1936 m. LLMA

dominuoja meistriškai nutapytame peizaže „Vėjo malūnas Panevėžyje“ (1936, privatus rinkinys). 4-ajame dešimtmetyje tuometinėje Ramygalos gatvėje veikė du mūriniai vėjo malūnai, apsupti medinių namų, sodų ir daržų. Juos matome ir šiandien. Kitas, medinio korpuso vėjo malūnas, stovėjo Pušaloto gatvėje, ant kalvos netoli Nevėžio²². Pastarasis buvo pagrindinis motyvas paveiksle „Vėjo malūnas Panevėžyje“, tai vienas iš paskutiniųjų paveikslų, nutapytų paliekant Panevėžį. Šis, kaip ir kiti negausūs tapybos darbai („Ruduo priemiestyje“, „Ruduo Panevėžio priemiestyje“, abu 1936; „Panevėžio motyvas“, apie 1936, Lietuvos nacionalinis dailės muziejus) rodo dailininko simpatijas šviesiai Bonnard'o

.....
22 Leonas Kaziukonis, „Apie vėjo malūną, stovėjusį Pušaloto gatvėje“, in: *Panevėžio balsas*, 1996 01 06.

tapybai, rausvų, žalsvų, oranžinių, melsvų dėmių skambesiui, minkštam paveikslų tapymo būdai. Malūnus tapė ir kiti Panevėžyje gyvenę bei kūrę tapytojai: Jonas Vaitys (1903–1963) ir Povilas Puzinas (1907–1967).

Panevėžio laikotarpis, nors ir nebuvo produktyvus, į brandos amžių įkopusiam dailininkui suteikė naujų pažinčių ir praktinės patirties, papildė jo čiurlionianą. Gimnazijoje dirbo kūrybingi ir veiklūs pedagogai: rašytojas, mokyklos direktorius (iki 1934 m.) Julijonas Lindė-Dobilas, jį pakeitęs gamtininkas, kraštotyriminkas Jurgis Elisonas, kalbininkas Petras Būtėnas, beje, 1915–1918 metus praleidęs Voroneže, kur tuo metu gyveno Kairiūkščio tėvai, sesuo Janina, muziką dėstė chorų organizatorius Mykolas Karka. Autoritetu mieste buvo rašytoja ir visuomenės veikėja Gabrielė Petkevičaitė-Bitė. Mokykloje tebebuvo gyvi atsiminimai apie anksčiau čia dirbusio skulptoriaus Juozo Zikaro dailės pamokas, jo globotą „Meno kuopos“ Dailės sekciją. Greta piešimo pamokų berniukų gimnazijoje Kairiūkštis ėjo dokumentų rašybos eksperto pareigas Panevėžio teisme, bendravo su mergaičių gimnazijoje piešimo mokytoju dirbusiu tapytoju Jonu Vaičiumi, susipažino su poete Salomėja Nėrimi, būsimu jos vyru skulptoriumi Bernardu Buču, skaitė paskaitas apie dailę ir laisvamanybę vietos bendruomenei. Gyvenimo pabaigoje Kairiūkščio parašytuose trumpuose atsiminimuose apie Nėrį minima, kad svarbiausia jų susitikimų ir pokalbių tema buvo Čiurlionis, kuriuo poetė žavėjosi. Dailininkas ne tik komentavo atsineštas Čiurlionio reprodukcijas, bet parinko poetei paskaityti ir literatūros apie jį. Su Vaičiu bendravimas buvo kitoks: Kairiūkštis mėgo komentuoti kolegės tapomus darbus, išsakydavo kritiškas pastabas, siūlydavo koreguoti. Vaitys, anot tyrinėtojų, svečiui nelikdavo skolingas: priekaištaudavo dėl pamiršto tapymo, per didelio atsidavimo dailės istorijai ir teorijai²³. Buvęs avangardistas domėjosi Panevėžio katedros architektūra ir puošyba, parašė kelias pastabas apie ją. Važinėdavo į Kauną, sekė, kas vyksta laikinosios

.....
 23 Violeta Krištopaitytė, *Jonas Vaitys. 1903–1963*, Vilnius, artseria, 2013, p. 24.

sostinės meno gyvenime. Bet mieste prie Nevėžio, kaip ir gyvendamas Vilniuje, dailininkas išliko nuošalėje, neturėjo bendraminčių ar dailės klasiką išmanančių kolegų, koks Vilniuje jam buvo bičiulis lenkų tapytojas Aleksandras Szturmanas. Vis dažnesni buvo prastėjančios sveikatos (reumato, bronchito) ženklai. Kasdienės vienatvės valandas skaidrino muzika: dailininkas įsigijo radijo imtuvą, mėgo klasiką, ypač Bethovena, rinko plokšteles.

Paskutinis (?) Kairiūkščio sugrįžimas į Panevėžį ar nebus susijęs su 1995 m. kovo–balandžio mėn. miesto dailės galerijoje veikusia Aukštaitijos dailininkų tapybos ir skulptūros paroda, kurioje eksponuoti 3 iš Lietuvos nacionalinio dailės muziejaus pasiskolinti avangardinio laikotarpio tapytojo darbai²⁴. Avangardistas nebuvo aukštaitis tikrąja etnine prasme, greičiau senojo jotvingių (Seinų) krašto palikuonis. Jam pagarbą panevėžiečiai atidavė už mieste praleistus penkerius metus, už dailės pedagogiką, be abejo, ir už jautriai nutapytus Panevėžio malūnus, tiltus, apylinkes ir kaimo sodybas. 1937 m. Kairiūkščiui persikėlus į Kauną, piešimo mokytojo pareigas Juozo Balčikonio gimnazijoje perėmė tapytojas Povilas Puzinas.

.....
²⁴ Žr. Aukštaičių dailininkų tapybos ir skulptūros paroda, kuratorė Jolanta Lebednykienė, katalogas, įvadinis straipsnis Vytenio Rimkaus, Panevėžio miesto dailės galerija, 1995.